

PHONG TRÀO HỢP TÁC HÓA Ở QUẢNG BÌNH TỪ NĂM 1960-1965

CN. TRẦN THỊ DIỆU HỒNG

Bảo tàng Tổng hợp Quảng Bình

Phong trào Hợp tác hóa (HTH) là nhiệm vụ trọng tâm của Đảng và Nhà nước nhằm cải thiện hơn nữa đời sống của nhân dân, làm cho người dân có cuộc sống ấm no, vui tươi và hạnh phúc, đưa nông thôn tiến lên chủ nghĩa xã hội. Phong trào HTH sẽ góp phần to lớn vào sự nghiệp xây dựng chủ nghĩa xã hội, có tác dụng đẩy mạnh phát triển kinh tế của đất nước. Quảng Bình là một trong những tỉnh ở miền Bắc đi đầu trong phong trào xây dựng HTH nông nghiệp và đã đạt được những thành công đáng trân trọng. Ở bài viết này chúng tôi muốn tập hợp, đánh giá và tổng kết lại phong trào HTH ở Quảng Bình trong những năm 1960-1965. Qua đó để hiểu được tác dụng to lớn của phong trào HTH nông nghiệp đối với sự phát triển kinh tế - xã hội của tỉnh, góp phần cùng cả nước hoàn thành thực hiện kế hoạch nhà nước 5 năm lần thứ nhất, đóng góp một phần tích cực vào việc chi viện đối với miền Nam, đấu tranh thống nhất nước nhà.

Quảng Bình cũng như nhiều địa phương khác trên cả nước, tiến hành cuộc cách mạng về HTH nông nghiệp ngay từ khi hoàn thành công cuộc cải tạo xã hội chủ nghĩa (XHCN). Chủ trương của Đảng và Nhà nước đẩy mạnh công cuộc xây dựng CNXH thì phải lấy việc sản xuất nông nghiệp toàn diện, mạnh mẽ và vững chắc trên cơ sở xây dựng, củng cố vững chắc phong trào HTH làm nhiệm vụ trọng tâm, phải làm cho các tầng lớp nhân dân hiểu rõ sự cần thiết và tính cấp bách của HTH nông nghiệp. Đưa nông dân vào con đường làm ăn tập thể, mới đẩy mạnh được sản xuất và cải thiện đời sống nhân dân. HTH nông nghiệp sẽ đẩy mạnh nông nghiệp phát triển, cung cấp đầy đủ lương thực cho các khu vực thành thị, khu công nghiệp, cung cấp nguyên liệu cho xuất khẩu,... xây dựng hợp tác xã nông nghiệp - Đây là tổ chức kinh tế tập thể do các cá nhân, hộ gia đình có nhu cầu, lợi ích chung, tự nguyện góp vốn, góp sức lập ra hợp tác xã. Để phát huy sức mạnh tập thể của từng xã viên tham gia hợp tác xã, cùng giúp nhau thực hiện có hiệu quả các hoạt động sản xuất, nhằm nâng cao đời sống vật chất, tinh thần, góp phần phát triển kinh tế - xã hội của tỉnh, của đất nước.

Trong hợp tác xã, các xã viên là chủ, có toàn quyền quyết định những vấn đề về tổ chức, hoạt động và phân phối lợi ích. Mục tiêu là mang lại lợi ích vật chất và tinh thần cho xã viên và cộng đồng. Nguyên tắc xây dựng hợp tác xã là tự nguyện, cùng có lợi và quản lý dân chủ. “Hợp tác hóa nông nghiệp là khâu chính trong toàn bộ sợi dây chuyền cải tạo XHCN ở miền Bắc nước ta, đồng thời góp phần quan trọng đẩy mạnh cuộc đấu tranh thực hiện thống nhất Tổ quốc”¹. Tiến hành trong điều kiện chưa cơ giới

---

¹ Nghị quyết 16-TW về HTH nông nghiệp, 4/1959-BCHTW Đảng Lao động Việt Nam, Hà Nội, 8/1959, tr.12.

hóa nông nghiệp, cuộc vận động HTH nông nghiệp phải kết hợp chặt chẽ với vận động cải tiến kỹ thuật và tăng năng suất, hợp tác hóa nông nghiệp phải đạt được yêu cầu: Cải tạo quan hệ sản xuất cá thể ở nông thôn, xây dựng quan hệ sản xuất tập thể, xóa bỏ sự bóc lột kinh tế của phú nông, đem chế độ sở hữu tập thể của nhân dân lao động thay thế cho chế độ sở hữu cá thể về tư liệu sản xuất. Xóa bỏ giai cấp bóc lột. Cải tiến kỹ thuật, đẩy mạnh phát triển sản xuất nông nghiệp, không ngừng nâng cao đời sống vật chất và văn hóa của nông dân làm cho nông dân ăn no, mặc ấm, có sức khỏe, có văn hóa.

Bước đi của phong trào HTH nông nghiệp trong thời gian đầu đi từ thấp đến cao: từ tổ đổi công, hợp tác xã (HTX) cấp thấp, HTX cấp cao để nhân dân quen dần với lối làm ăn tập thể, đồng thời với trình độ quản lý của cán bộ HTX thích hợp dần. Khi trở thành cao trào thì đưa nông dân từ tổ đổi công lên HTX cao. Điều kiện cần có để xây dựng HTX là phải có tổ đổi công khá, quần chúng lao động thật sự yêu cầu, cán bộ cốt cán lãnh đạo là bản nông, trung nông lớp dưới - và phải xây dựng tốt cơ sở Đảng ở đó. Việc chuyển từ hợp tác xã bậc thấp lên HTX bậc cao phải căn cứ vào yêu cầu khách quan của phong trào nơi đó: Năng suất của HTX nâng cao, phần chia cho lao động tăng cao, những người già yếu cũng được đảm bảo về đời sống; việc giáo dục tư tưởng XHCN cho xã viên được làm tốt, quản lý HTX tốt, cán bộ quản lý được bồi dưỡng về nghiệp vụ thực hiện đúng nguyên tắc dân chủ, được xã viên tin nhiệm. Để xây dựng phong trào hợp tác hóa tốt phải dùng phương pháp phát động tư tưởng quần chúng. Tuyên truyền giáo dục sâu rộng mục đích, ý nghĩa đường lối, phương châm, chính sách hợp tác hóa để người dân hiểu được chỉ có phong trào hợp tác hóa mới mang lại đời sống tự do hạnh phúc cho nhân dân. Phương châm chung của công tác kỹ thuật trong HTX là mạnh dạn áp dụng kỹ thuật canh tác mới, sử dụng nông cụ cải tiến, đi dần dần từ nửa cơ giới hóa đến cơ giới hóa và phải áp dụng vào tất cả các ngành trồng trọt, chăn nuôi, nghề rừng, nghề biển, nghề phụ gia đình, tiểu thủ công nghiệp, và xây dựng ở địa phương. Giải quyết các vấn đề đủ nước, nhiều phân, cây sâu, bừa kỹ, giống tốt, cấy dày, trừ sâu chuột,... Về nông cụ sản xuất phải cải tiến các nông cụ cày, bừa, gieo, cấy, trồng tía, bở phân, gặt đập, lấy nước vào ruộng, đào tạo cán bộ kỹ thuật trong hợp tác xã, tổ chức rộng rãi trạm kỹ thuật ở các địa phương để hướng dẫn kỹ thuật canh tác².

Thực hiện Nghị quyết của Trung ương, của Tỉnh ủy về HTH và xây dựng phong trào HTH trong nông nghiệp nông thôn, Ủy ban nhân dân tỉnh, các ngành và các địa phương tập trung vào đẩy mạnh phong trào HTH. Trong toàn tỉnh Quảng Bình đã khẩn trương thi đua xây dựng HTX. Thi đua 4 tốt, mở rộng phong trào thi đua lấy ngày 15 tháng 7 - ngày Quảng Bình quật khởi phát động thi đua đẩy lùi tư tưởng bi quan, tiêu cực, làm cho mọi người phấn khởi tin tưởng và ra sức cùng cố đẩy mạnh sản xuất. Bước đi ban đầu là xây dựng tổ đổi công dần đến HTX cấp thấp và đến HTX cấp cao. Tỉnh chỉ đạo xây dựng thí điểm một số HTX lấy đó làm mô hình và sau đó nhân rộng trong toàn tỉnh. Tháng 7 năm 1958, Tỉnh ủy Quảng Bình quyết định thí điểm xây dựng

---

² Theo Nghị quyết 16-TW về HTH nông nghiệp, 4/1959, Sđd, tr.30.

HTX nghề cá ở Phú Hội (Lộc Ninh), nơi có phong trào đòi công và tập đoàn sản xuất khá mạnh. Thực hiện nghị quyết của Tỉnh ủy, ngày 26 tháng 7 năm 1958, đại hội thành lập HTX nghề cá biển đầu tiên ở Phú Hội (Lộc Ninh) được triệu tập. Đại hội đã cho 21 hộ ngư dân với 118 nhân khẩu tiêu biểu làm xã viên HTX. Ngày 5 tháng 8 năm 1958, Tỉnh ủy ra quyết định thành lập HTX sản xuất nông nghiệp Tây Xá (xã Lộc Ninh). Đây là HTX thí điểm đầu tiên về xây dựng cách làm ăn mới, quản lý mới, mở ra một phong trào tập thể hóa nông nghiệp trong toàn tỉnh. Nhờ chỉ đạo tốt của các cấp các ngành trong tỉnh mà phong trào HTH đã phát triển tốt trong 2 xã thí điểm này và từ đó nhân rộng mô hình này ra các huyện trong toàn tỉnh. Ty Nông nghiệp tỉnh mở một lớp tập huấn cán bộ để chuẩn bị cho việc lập HTX trên quy mô toàn tỉnh. Đã có 14 HTX được Ủy ban nhân dân tỉnh xét vận động tổ chức thành lập HTX. Trước yêu cầu thực tế đòi hỏi phải củng cố và nâng cao chất lượng, phát triển thêm nhiều HTX mới, ngày 23 tháng 3 năm 1959, Tỉnh ủy tổ chức hội nghị với nội dung bồi dưỡng, củng cố, phát triển phong trào HTH nông thôn và nông nghiệp. “Một mặt ra sức củng cố phong trào tổ đội công, HTX đi vào bề sâu, ra sức bồi dưỡng cốt cán, nâng cao trình độ quản lý lao động, quản lý sản xuất tốt hơn, chắc hơn, nhưng mặt khác đào tạo cán bộ kịp thời, phát triển tổ chức vững mạnh”³. Tỉnh ủy điều động một số cán bộ xuống các cơ sở tiến hành vận động HTH nông nghiệp. Tổ chức đội “cờ hồng” về giúp các huyện, thị xã xây dựng và củng cố HTX sản xuất nông nghiệp, tín dụng, mua bán,... và phát động cuộc thi đua “nhỏ cờ trắng, cắm cờ hồng”, đẩy mạnh thi đua 3 tốt (sản xuất tốt, thủy lợi tốt, hợp tác xã tốt”. Những băn khoăn vướng mắc về phong trào HTH đã được giải đáp. Từ đó phong trào trong xã viên và HTX hưởng ứng tích cực đẩy mạnh sản xuất, xây dựng HTX. Người nông dân thấy được HTH nông nghiệp thắng lợi sẽ cổ vũ nhân dân hăng hái xây dựng lực lượng vũ trang, củng cố quốc phòng, thực hiện cuộc sống mới ở nông thôn, cổ vũ nhân dân miền Nam chống Mĩ, Diệm. Phong trào HTH nông nghiệp đã nâng cao đời sống vật chất tinh thần cho nông dân. Như vậy, từ năm 1958-1960, là thời kỳ trong toàn tỉnh Quảng Bình tiến hành xây dựng HTX cấp thấp và xuất hiện một số HTX cấp cao; là thời kỳ hợp tác hóa nông nghiệp, cả tỉnh có 93% số hộ nông dân tham gia HTX. Năm 1960, trong tỉnh có nhiều sự kiện quan trọng: vào ngày 12 tháng 1 năm 1960, Tỉnh ủy họp hội nghị mở rộng để đánh giá tình hình cải tạo xã hội và phát triển kinh tế, văn hóa, tổ chức đời sống nhân dân. Chỉ đạo thí điểm xây dựng mô hình HTH nông nghiệp ở xã Đức Ninh (Quảng Ninh). Đây cũng là mốc Đại hội Tỉnh Đảng bộ Quảng Bình vòng I (20-26/6/1960) và Đại hội Đảng toàn quốc lần thứ 3 (từ ngày 5-10/9/1960). Đây là Đại hội “Xây dựng CNXH ở miền Bắc và đấu tranh hòa bình thống nhất nước nhà”⁴. Tỉnh ủy, Ủy ban nhân dân tỉnh Quảng Bình đã phát động phong trào thi đua trong toàn tỉnh để thực hiện hoàn thành kế hoạch nhà nước 5 năm lần thứ nhất. Để thực hiện tốt phong trào HTH, phong trào thi đua xây dựng HTX trong toàn tỉnh đã phát triển mặc dù gặp nhiều khó khăn, thử thách nhưng vẫn phát triển nhanh, lành mạnh và tốt, công tác quản lý ngày càng được cải tiến và tăng cường, sự chuyển biến chủ yếu từ ý thức cách mạng của nông dân “trong tỉnh đã

---

³ Theo Nghị quyết Đảng bộ tỉnh Quảng Bình ngày 1/1959. Tài liệu lưu trữ tại Bảo tàng Quảng Bình.

⁴ *Lịch sử Đảng Cộng sản Việt Nam*, Tập 2 (1954-1975), Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 1995, tr.131.

manh dạn thực hiện công cuộc HTH và “đã trở thành cao trào”, phong trào HTH là căn bản tốt, lành mạnh, phong trào đã đi vào bề sâu”⁵; đã có 97% hộ ngư dân đánh cá tham gia HTX bậc cao, 95% hộ nông dân lao động vào HTX tín dụng, 66% hộ nông dân vào HTX mua bán.

Phong trào HTH nông nghiệp thời kỳ này là để giải quyết vấn đề xây dựng tốt nền kinh tế tự túc như nhiệm vụ của tỉnh đề ra. Vì vậy, nông nghiệp phải giải quyết tốt vấn đề lương thực, đồng thời đẩy mạnh chăn nuôi, cây công nghiệp, đảm bảo sức kéo, phân bón, thực phẩm và tự túc một số mặt hàng tiêu dùng cho nhân dân. Để giải quyết tốt vấn đề lương thực thì chủ yếu phải giải quyết tốt thủy lợi, phân bón và giống, sức lao động và cải tiến tốt quản lý HTX. Phong trào thi đua sản xuất đã xuất hiện nhiều HTX tiên tiến như HTX Đại Phong (Phong Thủy-Lê Thủy), Hợp tác xã Quang Phú (Lộc Ninh),... Phong trào HTH thực sự trở thành một phong trào quần chúng rộng lớn, có triển vọng và tiến nhanh hơn, vững chắc hơn khi bước vào thực hiện kế hoạch 5 năm của nhà nước. Hợp tác xã Đại Phong (xã Phong Thủy) đã trở thành ngọn cờ đầu về phong trào HTH trên miền Bắc. Hợp tác xã được hợp nhất từ HTX Mỹ Phước và HTX Đông - Tây Bắc lấy tên 6/1. Đến tháng 10 năm 1960, HTX 6/1 hợp nhất với HTX Trần Phú, HTX Lê Phong thành HTX Đại Phong. Do biết cách tổ chức làm ăn, lấy nông nghiệp sản xuất chính, có tinh thần tương thân tương ái và đoàn kết, cần kiệm xây dựng HTX, mở rộng khai hoang miền Tây, đưa diện tích lúa 1 vụ thành 2 vụ. HTX áp dụng các biện pháp khoa học kỹ thuật là then chốt quyết định năng suất lao động, chuyên môn hóa ngành nghề, định mức lao động, xếp bậc, tiến hành ba khoán. Các công trình phúc lợi tập thể như trường học, bệnh xá, nhà mẫu giáo được xây dựng ở các đội sản xuất. HTX Đại Phong đã chứng minh con đường HTH nông nghiệp đã đưa lại quyền lợi thiết thực cho nhân dân lao động bằng con đường làm ăn tập thể. Đưa mức sống của xã viên “đuổi kịp mức trung nông”, họ đã thực hiện đúng ba nguyên tắc “*Tự nguyện cùng có lợi, quản lý dân chủ, dựa vào nông dân đi vào con đường làm ăn tập thể*” “*họ không sợ khó, sợ khổ, khéo tổ chức, đoàn kết chặt chẽ*” biết vận dụng sáng tạo nguyên tắc phân phối XHCN⁶. Tỉnh ủy phát động phong trào học tập và làm theo Đại Phong. Trong toàn tỉnh, phong trào HTH nông nghiệp phát triển mạnh. Phong trào được thể hiện trên phương thức sản xuất nông nghiệp: Khai hoang tăng vụ mạnh mẽ hầu khắp các huyện Bố Trạch, Quảng Ninh tiến quân mở rộng miền Tây. Các xã Phù, Cảnh, Văn, Tiên, Châu Hóa (Tuyên Hóa) mở rộng diện tích ven núi; Học tập và đuổi kịp Đại Phong đã trở thành cao trào trên toàn tỉnh. Với khẩu hiệu “phá xiềng ba sào”, tích cực cải tiến kỹ thuật, thực hiện trên 200 ngày công trong năm. Quyết tâm tiến kịp và vượt Đại Phong và phong trào này trở thành “gió Đại Phong” thổi một luồng sinh khí mới tới hầu khắp các huyện xã trong tỉnh. Tổng kết 2 năm hoàn thành HTH nông nghiệp, Đại Phong trở thành lá cờ đầu của ngành nông nghiệp toàn miền Bắc, được Bác Hồ khen và gửi tặng một chiếc máy cày. Ngày 26 tháng 2 năm 1961, đồng chí Nguyễn Chí Thanh, Ủy viên Trung ương Đảng, Trưởng ban Nông nghiệp

---

⁵ Báo cáo của Hội nghị Tỉnh ủy ngày 12/1/1960. Tài liệu lưu trữ tại Bảo tàng Quảng Bình.

⁶ Ban Chấp hành Đảng bộ tỉnh Quảng Bình, *Lịch sử Đảng bộ Quảng Bình*, Tập 2, Đồng Hới, 2/2000, tr.71.

Trung ương đã vào chỉ đạo tổng kết phong trào HTX Đại Phong. Trên cơ sở đó Ban Nông nghiệp Trung ương và Bộ Nông nghiệp mở cuộc vận động phong trào thi đua “Học tập, tiến kịp Đại Phong” với 5 mục tiêu:

- Cải tiến kỹ thuật và tăng năng suất lao động - Tăng vụ vỡ hoang - Phát triển nhiều ngành nghề - Cải tiến công tác Hợp tác xã - Tăng cường công tác chính trị tư tưởng.

Đến cuối năm 1961, trong toàn tỉnh đã thực hiện năm đầu của kế hoạch 5 năm lần thứ nhất theo nghị quyết của Đại hội Đảng toàn quốc lần III và Đại hội Tỉnh Đảng bộ lần IV. Phong trào HTH nông nghiệp trong toàn tỉnh đã có nhiều chuyển biến tốt. Nhiều HTX đã đuổi kịp Đại Phong về từng mặt. Có HTX quản lý tốt lao động, ngày công tăng rõ rệt. Nhiều HTX đã xây dựng được kế hoạch sản xuất toàn năm trong từng vụ. Để thực hiện tốt HTH “phải kết hợp tốt với thủy lợi hóa, cải tiến công cụ, cải tiến kỹ thuật, phấn đấu mở rộng diện tích bằng tăng vụ, khai hoang, thâm canh tăng năng suất trên toàn bộ diện tích theo hướng toàn diện, mạnh mẽ và vững chắc để giải quyết tốt vấn đề lương thực”⁷. Ngày 1 tháng 2 năm 1962, Thường vụ Tỉnh ủy họp ra quyết định mở đợt thi đua với khí thế “phất cờ Đại Phong, đẩy mạnh Đông - Xuân, tiến quân 6 tốt”⁸. Phong trào HTH nông nghiệp ở Quảng Bình trở thành cao trào thi đua sôi nổi, rộng khắp toàn tỉnh. Đã có những HTX Phú Hội (Lộc Ninh), Tây Xá (Lộc Ninh), Đại Phong (Phong Thủy) tiến những bước vững chắc trên con đường HTH nông nghiệp. Năng suất sản lượng lúa tăng, đảm bảo sản xuất tốt, tăng vụ vỡ hoang, phát triển nhiều ngành nghề, đời sống nhân dân ổn định là những thành quả do phong trào hợp tác hóa đưa lại.

Tại Đại hội liên hoan anh hùng chiến sỹ thi đua toàn quốc lần thứ 3 (6/5/1962), tỉnh Quảng Bình vinh dự có 2 đơn vị và cá nhân được tuyên dương là HTX Quang Phú (Lộc Ninh) được Hội đồng Chính phủ tặng cờ và tuyên dương là đơn vị tiên tiến xuất sắc, đồng chí Lê Trạch, chủ nhiệm HTX được tặng danh hiệu Anh hùng Lao động; Hợp tác xã Đại Phong được tặng cờ xuất sắc, là lá cờ đầu của ngành nông nghiệp toàn miền Bắc. Ủy ban Thường vụ Quốc hội tặng Huân chương Lao động hạng Nhất. Đồng chí Nguyễn Ngọc Ánh, chủ nhiệm HTX được tặng danh hiệu Anh hùng Lao động và Huân chương Lao động hạng Nhất. “Đuổi kịp và vượt Đại Phong” là khẩu hiệu để nông dân trong toàn tỉnh thi đua xây dựng HTH. Phấn đấu để trở thành “trai gái Đại Phong”, cả tỉnh có 3.000 thanh niên đạt chuẩn. Bố Trạch có 269 thanh niên đạt cấp kiện tướng. Quảng Trạch có 588 người chọn là xã viên tiên tiến. Lệ Thủy có 188 người đạt danh hiệu “trai gái Đại Phong”. Như vậy năm 1961, phong trào HTH trong toàn tỉnh tiếp tục phát triển và đi vào chiều sâu. Diện tích đất trồng trọt tăng, tổng sản lượng lương thực quy thóc đạt 11.504 tấn. Các mặt kinh tế khác cũng phát triển, văn hóa giáo dục đều tiến mạnh, đời sống nhân dân được cải thiện. Cuối năm 1962, có 180/200 HTX đạt danh

---

⁷ Nghị quyết Hội nghị BCH Tỉnh ủy lần 8 (mở rộng). Tài liệu lưu trữ tại Ban nghiên cứu Lịch sử Đảng Quảng Bình.

⁸ Nội dung 6 tốt: sản xuất tốt, quản lý tốt, cải tiến kỹ thuật tốt, đời sống tốt. *Lịch sử Đảng bộ tỉnh Quảng Bình*, Tập 2, tr.108.

hiệu HTX Đại Phong. Tiêu biểu có HTX Tiên Lang (Quảng Liên-Quảng Trạch). Từ một xã nghèo, ít ruộng, nhưng bằng khai hoang trồng màu, làm thủy lợi, trồng cây công nghiệp và chăn nuôi,... Tiên Lang đã trở thành HTX khá, đời sống của quần chúng xã viên được nâng cao, nhân dân đoàn kết, phấn khởi thực hiện các chính sách của Đảng và Nhà nước. Hợp tác xã Đức Phổ (xã Đức Ninh-Quảng Ninh) là HTX được chọn làm thí điểm, là HTX khá, tiến hành cải tiến công cụ, nông cụ, làm thủy lợi tốt, biến ruộng 1 vụ thành 2 vụ, đưa vụ Tám lên thành vụ chính, làm tốt công tác thủy lợi, có đập dẫn nước, tưới tiêu kịp thời, vũng vàng thu hoạch tốt 3 vụ lúa (vụ Tám, Mười, Chiêm). Đức Phổ từ chỗ thiếu ăn hàng năm 6 tháng thì đã có thóc thừa bán cho nhà nước, từ chỗ không có vụ Tám thì đã có thêm 320 mẫu, chuyển hoàn toàn diện tích vãi vụ Mười sang ruộng có nước được cấy, đưa năng suất lúa bình quân vụ chiêm từ 9 tạ/ha lên 17 tạ/ha. Đời sống nhân dân no ấm, thu nhập của HTX và xã viên đều tăng, làng xóm khang trang, sạch sẽ, 98% hộ có nhà ngói. Hợp tác xã Thanh Tân (xã Thanh Thủy-Quảng Trạch) là HTX biết cách quản lý lao động tốt, phát triển đàn trâu bò cày kéo, làm thủy lợi, khoanh vùng chống úng, chống mặn tốt. HTX Tứ Mỹ (xã Trung Trạch-Bố Trạch) là HTX chủ động trong đào ao đìa lấy nước chống hạn cho vụ chiêm và vụ mùa, đưa năng suất lên cao, cải tiến nông cụ, giải phóng đôi vai. HTX Thiết Sơn (xã Thạch Hóa-Tuyên Hóa) là HTX thực hiện khâu thủy lợi tốt, tăng vụ, thâm canh, tự túc được lương thực với điều kiện đất bình quân chưa đầy 2 sào/đầu người... Tất cả những HTX này là những HTX “Đại Phong” của chính địa phương mình. Theo chủ trương, các xã huyện đã tiến hành tổng kết, sơ kết việc thực hiện HTH nông nghiệp, qua đó đúc rút kinh nghiệm, tiếp tục phát động thi đua với HTX Đại Phong để hoàn thành kế hoạch nhà nước.

Ngày 19 tháng 2 năm 1963, Ban Chấp hành Trung ương Đảng chủ trương mở cuộc vận động “*cải tiến quản lý HTX, cải tiến kỹ thuật nhằm phát triển nông nghiệp toàn diện, mạnh mẽ và vững chắc*”⁹. Cuộc vận động có ý nghĩa quan trọng trong việc củng cố quan hệ sản xuất và hoàn thiện quan hệ sản xuất và còn có ý nghĩa cách mạng to lớn đối với việc phát triển sức sản xuất, nhằm đáp ứng yêu cầu phục vụ công nghiệp hóa xã hội chủ nghĩa và cải thiện đời sống nhân dân, tăng cường lực lượng HTX. Tỉnh ủy đã ra Nghị quyết về sản xuất nông nghiệp và phát triển HTH nông nghiệp, giao nhiệm vụ cho Ban Nông nghiệp tỉnh tổ chức đúc rút kinh nghiệm về một số vấn đề nhằm làm chuyển biến mạnh mẽ phong trào hợp tác hóa nông nghiệp trong toàn tỉnh, quan tâm đến cải tiến và tăng cường lực lượng HTX, huy động khả năng lao động, tiền vốn của xã viên tăng thêm tích lũy để xây dựng cơ sở vật chất của HTX, mở rộng kinh doanh, làm cho tỷ trọng kinh tế HTX ngày càng tăng, đảm bảo phần thu nhập kinh tế phụ do HTX đưa lại lớn hơn phần thu nhập kinh tế phụ của gia đình xã viên để HTX ngày càng đảm bảo được uy tín trước xã viên. Đồng thời ra sức đẩy mạnh sản xuất nông nghiệp toàn diện, mạnh mẽ và vững chắc¹⁰.

---

⁹ Nghị quyết BCHTW Đảng ngày 19/2/1963. Tài liệu lưu trữ. Theo *Lịch sử Đảng bộ Minh Hóa*, xuất bản 2000.

¹⁰ Nghị quyết Đại hội Đại biểu Tỉnh Đảng bộ Quảng Bình lần thứ 5 ngày 6-13/8/1963, tr.22-23-24.

Tháng 4 năm 1964, đã có 500 đại biểu tiêu biểu cho các đội sản xuất và HTX tiêu biểu về dự Hội nghị Đội sản xuất và HTX tiêu biểu của toàn tỉnh. Hội nghị đã đánh giá phong trào HTH trong toàn tỉnh và rút ra nhiều bài học bổ ích. Các HTX điển hình về “Năng suất cao”, “Hoa màu nhiều”, “Chăn nuôi giỏi”, “Thủy lợi mạnh” như HTX Đại Phong, Vạn Xuân, Thanh Tân, Đức Phổ, Xóm Quán, Tiên Lang, Tứ Mỹ; Năng suất lúa đạt 25-30 tạ/ha (HTX Đại Phong-Xuân Trung); Khoai lang năng suất 80 tạ/ha (Hợp Hòa-Thọ Linh - Quảng Trạch); Năng suất ngô 20-30 tạ/ha (HTX Thiết Sơn-Thạch Hóa, Lạc Sơn-Tuyên Hóa); Chăn nuôi trâu bò tốt có HTX Thanh Tân (Quảng Trạch); Làm thủy lợi tốt như Quảng Liên, Đức Phổ, Tứ Mỹ¹¹,... Công tác cải tiến quản lý HTX, cải tiến kỹ thuật, cải tiến nông cụ được phát triển, nâng cao chất lượng từng bước. Phong trào HTH thực sự trở thành động lực đối với các tầng lớp nhân dân Quảng Bình, để từ đó cùng thực hiện nhiệm vụ phát triển kinh tế, góp phần vào chi viện miền Nam, thống nhất nước nhà.

Trong lúc nhân dân trong toàn tỉnh thi đua lao động sản xuất, quyết tâm giành thắng lợi trong thực hiện kế hoạch 5 năm lần thứ nhất thì đế quốc Mỹ tung biệt kích, nhảy dù, phá rối và thăm dò và đẩy mạnh chiến tranh phá hoại miền Bắc bằng tàu chiến, máy bay. Trước tình hình đó, Chủ tịch Hồ Chí Minh khẳng định quyết tâm đánh Mỹ của toàn Đảng, toàn dân: “*Nếu chúng liều lĩnh động đến miền Bắc thì nhất định chúng sẽ bị thất bại thảm hại*”. Người kêu gọi “*Mỗi người chúng ta phải làm việc bằng hai để đền đáp lại cho đồng bào miền Nam ruột thịt*”¹². Thực hiện lời kêu gọi của Bác Hồ, toàn Đảng và toàn quân, dân Quảng Bình quyết tâm thực hiện “Mỗi người làm việc bằng hai”. Mở đầu cho phong trào thi đua là cuộc vận động nhân dân đi khai hoang, lập khu kinh tế mới vào tháng 6 năm 1964 ở Tuyên Hóa, Quảng Trạch,... bằng nhiều hình thức, các tầng lớp nhân dân trong tỉnh vẫn tiếp tục phong trào HTH trong nông nghiệp. Các tầng lớp xã viên HTX đã tự nguyện lao động quên mình với tinh thần vì miền Nam ruột thịt.

Ngày 5 tháng 8 năm 1964, đế quốc Mỹ cho máy bay ném bom bắn phá Quảng Bình, mở đầu cho cuộc chiến tranh phá hoại miền Bắc bằng không quân và hải quân. Với tinh thần cảnh giác cao độ, quân và dân Quảng Bình đã giáng trả cho đế quốc Mỹ những đòn địch đáng, 8 máy bay bị bắn rơi, một giặc lái bị tiêu diệt, 1 bị bắt sống. Chiến thắng trận đầu của quân và dân Quảng Bình là điều bất ngờ đối với đế quốc Mỹ. Chiến thắng mùng 5 tháng 8 đã mở đầu trang sử chiến đấu chống Mỹ cứu nước oanh liệt của quân dân Quảng Bình. Trong tình hình chiến đấu khẩn trương, ngày đêm đánh địch thì các mặt công tác sản xuất và xây dựng vẫn phải tiếp tục đẩy mạnh. Cuối năm 1964, Quảng Bình bị bão tàn phá 70% mùa màng, nhưng nhân dân Quảng Bình vẫn quyết tâm ra sức phấn đấu vươn lên, dũng cảm chống thiên tai địch họa. Từ đây phải chuyển hướng xây dựng và phát triển kinh tế của tỉnh sang thời chiến. Người này bận

---

¹¹ Ban Chấp hành Đảng bộ tỉnh Quảng Bình, *Lịch sử Đảng bộ Quảng Bình*, Tập 2 (1954-1975), Đồng Hới, 2000, tr. 146.

¹² Hồ Chí Minh Toàn tập, Tập 9, NXB Sự thật, Hà Nội, 1986, tr. 670.

chiến đấu thì người khác thay. 80% số HTX đăng ký thi đua “*Năng suất cao, hoa màu nhiều, chăn nuôi giỏi, cây công nghiệp tăng*”. Trong vụ Đông - Xuân, 500 tấn giống mạ chiêm vừa gieo xuống bị lũ cuốn trôi, phải gieo đi gieo lại nhiều lần. Phong trào “*lấy chiêm bù mùa*” được phát động, quyết tâm thực hiện thâm canh tăng năng suất. Vào vụ gặt, nam nữ thanh niên trong tỉnh đã thành lập 3.000 đội gặt xung kích. Do vậy vụ chiêm thu hoạch nhanh hơn so với mọi năm trước¹³. Đối với phong trào HTH nông nghiệp lúc này yêu cầu vẫn không thay đổi về nông nghiệp mà cũng vẫn tiếp tục duy trì nhưng phải bố trí lại sản xuất theo hướng thời chiến và đặt ra khẩu trương hơn. Phải đảm bảo đủ lương thực, thực phẩm phục vụ đời sống nhân dân, có dự trữ, trên tinh thần “*tự lực tự cường*”. Vẫn tiếp tục đẩy mạnh sản xuất nông nghiệp theo hướng thâm canh tăng năng suất, ổn định và đảm bảo đời sống, chi viện cho tiền tuyến. Ra sức đẩy mạnh cuộc vận động cải tiến quản lý HTX, cải tiến kỹ thuật, đẩy mạnh hơn nữa phong trào HTH nông nghiệp. Thực hiện quy hoạch kiến thiết đồng ruộng, thủy lợi, tưới tiêu, tăng cường ứng dụng khoa học kỹ thuật mới trong cày cấy, làm cỏ, bỏ phân, chăm sóc lúa, cải tạo giống cây trồng, vật nuôi, phấn đấu đạt mục tiêu “*4 tấn thóc, 7 tấn hoa màu, 3 đầu gia súc/ha gieo trồng*”.

Trên mặt trận sản xuất nông nghiệp, xã viên HTX trong toàn tỉnh đã đẩy lên phong trào và đã nêu cao khẩu hiệu “*Giặc đến là đánh, giặc đi tiếp tục sản xuất*”, “*Tay cày tay súng, tay chèo tay súng*”, “*Không vì địch bắn phá mà ngừng sản xuất*”, cán bộ nhân dân lấy khẩu hiệu “*Cán bộ bám dân, HTX bám ruộng, xã viên bám hố bom sản xuất thâm canh*”, xây dựng hầm trú ẩn ngay tại đồng ruộng sản xuất, làm tốt công tác phòng tránh,... Trên các đồng ruộng thường xuyên có hàng vạn người cày cấy suốt ngày đêm. Vụ Chiêm năm 1965, các HTX đã cấy xong trước hạn định. Năm 1965, tuy diện tích tăng, nhân lực giảm (Do thanh niên lên đường làm nghĩa vụ) nhưng do tổ chức hợp lý, phát huy tốt vai trò của phụ nữ “*ba đảm đang*”, nên đã khẩu trương làm trên đồng ruộng cả ngày lẫn đêm để thu hoạch. Vừa sản xuất, vừa chiến đấu, các HTX vẫn đảm bảo đẩy mạnh cuộc cách mạng khoa học kỹ thuật, tăng năng suất lao động, cây trồng. Hợp tác xã Đại Phong vẫn tiếp tục giữ vững lá cờ đầu về nông nghiệp toàn miền Bắc. Nhiều HTX có phong trào thâm canh, chăn nuôi thủy lợi, cải tiến nông cụ có hiệu quả; đưa năng suất cây trồng lên cao như HTX Cự Nấm, Lộc Long, Hà Thiệp, Phúc Lý, Hợp Hòa, Tiên Lang, Thiết Sơn, Liêm Phú, Đức Phổ,... Phong trào HTH trong ngư nghiệp cũng vẫn tiếp tục duy trì, phát triển dưới nhiều hình thức phát động phong trào thi đua như “*Phong trào cánh đồng 5 tấn thặng Mĩ*” là phong trào để nông dân phấn đấu đạt năng suất 5 tấn thóc/ha. Phụ nữ thì hăng hái tham gia lao động sản xuất thay chồng thay con ra trận với khẩu hiệu “*Ba đảm đang*”, tiến quân vào khoa học kỹ thuật trồng trọt, chăn nuôi, nhân bèo hoa dâu, làm phân bón, thuốc trừ sâu,... Mặc dù địch đánh phá ác liệt, thời tiết không thuận lợi, tuy nhiên ngư dân vẫn bám biển vừa sản xuất, vừa chiến đấu. Các HTX Bảo Ninh, Ngư Thủy, Nhân Trạch, Cảnh Dương,... đánh bắt cá vượt mức kế hoạch. Nhiều đơn vị HTX là đơn vị tiến tiến xuất sắc như Quang Phú dẫn đầu về nghề cá toàn miền Bắc, Nhân Trạch,... Công tác quản

---

¹³ *Cả nước động viên cố vũ chúng ta*, Ty Thông tin Quảng Bình, 1968, tr.62.

lý sản xuất được làm tốt nên đã khơi dậy và phát động được phong trào trong quần chúng tham gia hăng hái vào sản xuất. Trong gian khổ của cuộc chiến tranh, nhân dân vẫn ngày đêm bám đồng ruộng sản xuất thâm canh, thành lập các tổ đội xung kích bám ruộng đồng sản xuất. Các phong trào làm bèo hoa dâu, trồng cây điền thanh làm phân xanh, đi bứt lá làm phân xanh cải tạo đồng ruộng, làm thủy lợi, cấy dăng giây thẳng hàng, đưa giống mới vào đồng ruộng gắn với yêu cầu ngâm giống, ủ mạ, cải tiến nông cụ vẫn được các HTX quan tâm và gắn với việc chú trọng xây dựng con người mới XHCN ở nông thôn.

Mặc cho máy bay Mỹ liên tục bắn phá ác liệt, nhưng nhân dân toàn tỉnh vẫn tổ chức tốt công tác phòng tránh và chiến đấu trực tiếp tham gia bắn máy bay Mỹ, tiếp tục ổn định sản xuất, hạn chế mức thấp nhất thiệt hại về người và của. Lực lượng dân quân là nòng cốt trong lao động sản xuất và chiến đấu. Mọi sinh hoạt phải chuyển vào lòng đất, bám đất, bám làng, bám đồng ruộng để thâm canh. Chính nhờ vào những linh hoạt trong phong trào HTH mà toàn tỉnh đã thực hiện tốt phong trào HTH nông nghiệp, đảm bảo lương thực cho nhân dân trong tỉnh. Sản xuất nông nghiệp đến cuối năm 1965 tăng hơn năm trước 4.000 tấn, năng suất lúa đạt 29-36 tạ/ha. Đặc biệt có 26 xã đạt từ 33 - 38 tạ/ha. Nhiều HTX như Vĩnh An, Hòa Hợp, Cự Năm, Hiền Vinh đạt 4 tấn/ha. Về chăn nuôi đàn lợn tăng 9,4% so với kế hoạch Trung ương giao. Cơ sở chăn nuôi gia súc tăng 29,9%, đàn lợn tăng 45,8%¹⁴,... Và thật sự vinh dự cho nhân dân Quảng Bình đã được Bác Hồ gửi thư khen ngày 17 tháng 7 năm 1965: *“như vậy là tỉnh nhà chiến đấu giỏi, sản xuất cũng giỏi”*. Phong trào HTH nông nghiệp vẫn được tiếp tục củng cố và ngày càng phát huy được tính ưu việt của quan hệ sản xuất mới trong nhiệm vụ vừa sản xuất vừa chiến đấu. Cũng chính phong trào HTH nông nghiệp đã đóng góp phần không nhỏ vào việc hoàn thành kế hoạch nhà nước 5 năm lần thứ nhất. Cuối năm 1965, Đại hội tổng kết thi đua của tỉnh tại Xuân Hòa (Lệ Thủy). Tại Đại hội này đã có nhiều tập thể, cá nhân tiêu biểu xuất sắc trên mặt trận sản xuất nông nghiệp của phong trào HTH vinh dự tham gia đại hội. Cũng tại Đại hội này được vinh danh cho phong trào *“Sản xuất giỏi”*, *“Chiến đấu giỏi”* của tỉnh và từ đây đại hội đã phát động phong trào thi đua *“Hai giỏi”* nhằm động viên toàn quân, toàn dân thi đua *“Quyết tâm đánh thắng giặc Mỹ xâm lược”*.

Phong trào HTH nông nghiệp ở Quảng Bình đã làm cho tình trạng sản xuất nhỏ, độc canh, phân tán, tự cấp tự túc dần chuyển thành một nền nông nghiệp phát triển toàn diện, có nhiều sản phẩm hàng hóa, bước đầu đi vào phân vùng chuyên canh. Đáng chú ý là về sản xuất lương thực đạt năng suất chất lượng cao. Đời sống vật chất tinh thần nhân dân được cải thiện và nâng lên một bước, bộ mặt nông thôn ngày càng khởi sắc. Ngoài cơ sở vật chất, cơ sở phúc lợi xã hội cũng được nâng lên như trường học, trạm xá, giếng nước, nhà mẫu giáo, số nhà dân lợn ngói hóa, tường xây có xã nâng lên. Đánh giá về thành tựu chung xây dựng CNXH và phong trào HTH nói riêng, Chủ tịch Hồ Chí Minh đã nói: *“miền Bắc nước ta đã tiến những bước dài chưa từng thấy trong*

---

¹⁴ Báo cáo tổng kết của BCH Đảng bộ tỉnh trong năm 1965, 12/3/1966, tr .41.

lịch sử dân tộc. Đất nước, xã hội, con người đều đổi mới"¹⁵. Dưới sự lãnh đạo của Tỉnh ủy, Hội đồng nhân dân tỉnh, UBND tỉnh, phong trào HTH trong toàn tỉnh càng ngày càng đi vào chiều sâu. Quan hệ sản xuất XHCN bước đầu được xác lập, thể hiện tính ưu việt của chế độ mới. Nhìn chung các HTX trong toàn tỉnh có chế độ sở hữu tập thể về tư liệu sản xuất, lực lượng sản xuất trong nông nghiệp được tăng cường. Việc xây dựng cơ sở vật chất kỹ thuật của HTX được đẩy mạnh, nhất là phong trào làm thủy lợi, xây dựng kiến thiết đồng ruộng, làm bờ vùng, bờ thửa, mương máng tưới tiêu hợp lý theo hướng phục vụ sản xuất thâm canh tăng năng suất, xây dựng chuồng trại, nhà kho, sân phơi, cải tiến công cụ, trang bị cơ khí nhỏ phù hợp với điều kiện thời chiến. Những cánh đồng 5 tấn xuất hiện nhiều ở các HTX. Mặc dù địch đánh phá ác liệt nhưng lúa vẫn cấy thẳng hàng, đảm bảo đúng thời vụ, đủ phân, đủ nước, tiến quân vào khoa học kỹ thuật trong trồng trọt, nhân bèo hoa dâu, làm phân bón, chăn nuôi trâu bò đảm bảo sức kéo, chăn nuôi lợn, gà,... đảm bảo thực phẩm cho đời sống nhân dân và phục vụ cho bộ đội. Công tác quản lý HTX là công việc hoàn toàn mới nhưng chính từ thực tiễn đó mà công cuộc xây dựng HTH ngày càng trưởng thành lên. Đó chính là thắng lợi của phong trào HTH trong toàn tỉnh, góp phần vào việc hoàn thành kế hoạch nhà nước 5 năm lần thứ nhất.

Phong trào HTH trong nông nghiệp 1960-1965 ở Quảng Bình nhìn chung thành công và có tác dụng thiết thực đối với việc phát triển kinh tế - xã hội của tỉnh. Kết quả đạt được là do biết đẩy mạnh sản xuất trên cơ sở củng cố và hoàn thiện quan hệ sản xuất mới. Cũng chính từ phong trào HTH mà quan hệ sản xuất mới XHCN được xác lập, cơ sở hạ tầng kinh tế - xã hội nông thôn được xây dựng một bước đáng kể và tạo ra một khả năng mới để tăng cường lực lượng sản xuất và phát triển các ngành nghề khác. Đời sống vật chất tinh thần của người dân từng bước được cải thiện, làm cho mọi người phấn khởi, tin tưởng tuyệt đối vào sự lãnh đạo của Đảng, vào sự nghiệp xây dựng XHCN, đó là cơ sở, là niềm tin để Đảng bộ và nhân dân Quảng Bình vững mạnh bước vào cuộc kháng chiến chống Mỹ đầy cam go và thử thách và từ đó có quyết tâm để đánh thắng chiến tranh phá hoại của đế quốc Mỹ. Thành công của phong trào HTH là thành công của xây dựng quan hệ sản xuất mà nòng cốt là các HTX bậc cao. Phong trào HTH đã đưa nhân dân lao động tỉnh Quảng Bình trưởng thành và thực hiện quyền làm chủ của mình trong HTX, họ đã và đang phát huy truyền thống anh dũng, lao động cần cù, cần kiệm xây dựng chủ nghĩa xã hội để đẩy mạnh tốc độ phát triển kinh tế, văn hóa của tỉnh lên tầm cao mới.

Tài liệu tham khảo:

1. Ban Chấp hành Đảng bộ tỉnh Quảng Bình, *Lịch sử Đảng bộ Quảng Bình*, Tập 2 (1954-1975), BCH Đảng bộ tỉnh Quảng Bình, Đồng Hới, 2000.
2. Ban Chấp hành Đảng bộ huyện Bố Trạch, *Lịch sử Đảng bộ huyện Bố Trạch*, Tập 2 (1954-1975), 2005.

---

¹⁵ Hồ Chí Minh - Vì độc lập tự do, vì chủ nghĩa xã hội, Nxb Sự thật, Hà Nội, 1970, tr.257.

3. Ban Chấp hành Đảng bộ huyện Quảng Ninh, *Lịch sử Đảng bộ huyện Quảng Ninh*, Tập 2 (1954-1975), 2001.
4. Ban Chấp hành Đảng bộ huyện Quảng Trạch, *Lịch sử Đảng bộ huyện Quảng Trạch*, Tập 2 (1954-1975), 2005.
5. Ban Chấp hành Đảng bộ huyện Tuyên Hóa, *Lịch sử Đảng bộ huyện Tuyên Hóa*, Tập 2 (1954-1975), Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 2006.
7. Ban Chấp hành Đảng bộ thị xã Đồng Hới, *Lịch sử Đảng bộ thị xã Đồng Hới 1930-1975*, Đồng Hới, 1997.
8. Ban Chấp hành Đảng bộ huyện Minh Hóa, *Lịch sử Đảng bộ huyện Minh Hóa 1930-1975*, 2000.
9. Ủy ban nhân dân tỉnh Quảng Bình, *Lịch sử hệ thống Hành chính Nhà nước cấp tỉnh ở Quảng Bình*, Đồng Hới, 2012.
10. *Cả nước động viên cổ vũ chúng ta*, Ty Thông tin Quảng Bình, 1968.
11. Nguyễn Tư Thoan, *Mười năm đấu tranh xây dựng của nhân dân Quảng Bình*, (Báo cáo của Đ/c Nguyễn Tư Thoan, Bí thư Tỉnh ủy nhân dịp 10 năm Quảng Bình giải phóng).
12. Văn Sơn, *Mấy kinh nghiệm vừa chiến đấu vừa làm thủy lợi*, Nxb Nông thôn, Hà Nội, 1966.
13. Nghị quyết của Đại hội Đại biểu Tỉnh Đảng bộ Quảng Bình khóa IV lần thứ 2 ngày 13/3/1961, BCH Đảng bộ Quảng Bình. Tài liệu lưu trữ tại Bảo tàng Quảng Bình.
14. Nghị quyết Hội nghị Trung ương lần thứ 16 (4/1959), BCHTW Đảng Lao động Việt Nam, 1959. Tài liệu lưu trữ tại Bảo tàng Quảng Bình.
15. Nghị quyết Hội đồng nhân dân tỉnh Quảng Bình khóa IV - Phiên họp lần thứ nhất từ 7-11/4/1962, Ủy ban Hành chính tỉnh Quảng Bình, 1962. Tài liệu lưu trữ tại Bảo tàng tỉnh Quảng Bình.
16. Nguyễn Tư Thoan, *Mấy kinh nghiệm vừa sản xuất vừa chiến đấu của Quảng Bình*, Nxb Sự thật, Hà Nội, 1965.
17. *Lịch sử Đảng Cộng sản Việt Nam*, Tập 2 (1954-1975), Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 1995.
18. *Hồ Chí Minh Toàn tập*, Tập 9, Nxb Sự thật, Hà Nội, 1986.
19. *Báo cáo của Hội nghị Tỉnh ủy ngày 12/1/1960*. Tài liệu lưu trữ tại Bảo tàng Quảng Bình.
20. *Nghị quyết Hội nghị BCH Tỉnh ủy lần 8 (mở rộng)*, 1962. Tài liệu lưu trữ tại Bảo tàng Quảng Bình.
22. *Nghị quyết của Đại hội Đại biểu Tỉnh Đảng bộ Quảng Bình lần thứ 5 ngày 6-12/8/1963*, 1963. Tài liệu lưu trữ tại Bảo tàng Quảng Bình.